

Pesti utcák.

Irta Váradi Antal.

A ki manap végig sétál estenden a főváros valamelyik utcáján, ragyogó üzletek reflektorai alatt, a végtelenbe vcszó sugárutak és körutak kilométeres vonalain, nem alkothat fogalmat magának arról a szimplaságról, a mely Pest hajdani utcáit jellemezte, arról a porról és sárról, arról a rendszertelenségről, a melyvel rövidlátó régi magisztrátusok nem tudták megérteni, hogy ez a város micsoda mesés fejlődésre van predestinálva, hanem minden intézkedéssel mintha le akarták volna horgonyozni a várost a jelen állapot hoz, nehogy mozdulni bírjon, vagy akarjon; és száz meg száz esztendőnek kellett elmúlnia, míg felnyitott a szemük, csaknem későn. Még egy Széchenyi is hiába mennydörgött a hajdani por és sár ellen, eljutott abból egy kis rész a jelenbe is. No de nem sokáig bírja már. Rohamlépésekkel halad az idő és a város fejlődése a mesebeli égbe növe tündérvár példáját hozza emlékezetünkbe. Száz év alatt minden megszázszorozódott, még az adósságunk is.

Abban megegyezik a régi Pest minden historicrafusa, hogy a kezdet kezdetén két utca szaladt végig a hirtelenében lefogott homokon; az egyik északtól délnek, — ez a nagyon régi váci temető mellett kezdődött — (értsd alatta a mai Vigadótól északra fekvő temetőt) ez Új-Bécs és Jenő falvak felől indult, általment a kétszeres árkokon, s a kecskeméti kapun ment ki a városból. A kelettől nyugatnak futó utca a hajdani Egri-, majd Kerepesi-ut, mely a Hatvani-kapun lép be a városba, ott

Szent Péter-utca, aztán Egri-, majd Hatvani-, majd Márczius tizenötödike-utca néven, végül Kossuth Lajos-utczának keresztelve futott a város szívébe, a barátok klastromáig. De hajdanta a Kigyó-téren át, még a Kigyó-utca is a Hatvani-utca vonalába tartozott.

Ennek a keresztelődésénél volt a város középpontja, a városháza és a városháza előtt a főpiacz. A hol a két ut szelte egymást: ott lüktetelt a régi városi élet a legzajosabban.

A hajdani Pest szigetén feküdt. A mai Petőfi-tér és a Lánchíd-tér között szakadt ki a Dunából az az ág, mely körülfolyta a várost és a *kerepesi révet* alkotta, melyről II. Géza királyunknak egy oklevele emlékezik, s a mai soroksári Dunaágba szakadt. Ezenkívül közvetlenül a város falain túl is húzódtott egy árok, a mely ugyancsak a Duna vizéből táplálkozott s a falak hozzáférhetetlenségének záloga volt. Ezen az árkon két-három kisebb hid is feküdt keresztben; egyik a Váci-kapu előtt, — a mai Gizella-tér táján — a másik a Hatvani-kapu bejáratánál, a harmadik végre az akkori Szénapiactól, a mai Kálvin-téren, az akkori Keckeméti-kapu kijáratánál. Ezeket át bonyolították le a városba jövő vidékiek s az innét távozó kereskedők jövés-menését századokon át. Pest megerősített város volt, hét-nyolcz bástyájának emléke él, s a magyar-utcai szabóbástyán, a mai központi városháza területén állott Krautschneider-bástyán kívül a legeslegutolsó, a dunaparti rondella fedte jól-rosszul az első magyar színészek produkcióit. Az eső ugyanis beesett, de csak akkor, mikor nem fagyott, mert akkor hó esett bele.

Schmall városi levéltáros kitünő munkája részletesen emlékezik a régi Buda és Pest

csaknem minden utcájáról. Megírja azok történetét, átalakulásait, névcsereit s hiteles kutatókból érdekesnél érdekesebb történelmi tényeket derít föl. Sokat tanultam tőle és nyomán közlök egyet-mást.

Elsősorban tudnunk kell, hogy Pest a Duna két partján feküdt. A régi Pest a balparton, az újabb túl a másik oldalon, még pedig a Gellérthegy és a Várhegy lábainál, abban a völgyben, mely valaha folyamágy lehetett, melynek összeszűkült maradéka lehet a mai Ördögárok. Ez aztán néha borzasztó tud lenni, mikor felhőszakadások megdagasztják; én jól emlékezem a hetvenes évek egy rettentő katasztrófájára, mikor egy éjjel a megduzzadt árok a fölője épített utcázt széjjel repesztette, a ráépült házakat elnyelte s magam láttam a Dunaparton folytonos villámfénynél, mikor az Ördögárok szája fölött épült két emeletes ház — mintha pokoli erők emeltek volna a levegőbe — felrobbant és alig pár perc alatt lezuhanva, eltűnt a félelmes erejű habokban. Volt olyan ház, a melynek egyik fele az árok fölött épüvén, leszakadt és eltűnt. A rémsékek beszéltek egy mérnökről, a ki vacsoránál ült, szemben a feleségével az asztalnál, a mikor a szobának egyik fele a tagadó ár martaléka lett s vele a mérnök. Napokig kutatták az eltűntek után az árok torkolatát, a Vérmező oly rettenesen be volt iszapolva, hogy kocsik és lovak rejtettek a sár fenekén.

Pest új vára azután a Várhegyen épült fel. »Mons pestiensis«-nek hívták a Várhegyet, azt a völgyet pedig, a mely a Várhegy és a Gellérthegy lába között fut a Dunának: Kreenfeldnek (Creynfeldnek), a mely nevet némelyek Krajnából adatelepített lakóiról vél-

nek származtatni. A Kreenfeld volna a Kelenföld szó eredetije is. Az utcák nevei sajátosan születnek. Egy futó megjelölés, egy firma, korcsma az utcában, üzlet, a melynek czégére különösebb rajzot mutat, valaki, a kinek nagyobb birtoka van az utca területén, adja a nevet az egész sornak. A Borz-utca, a Zöldfa-utca, Aranykéz-utca, — tulajdonképpen csak Kéz-utca, az arany később ragadt rá — a Színház-utca, Galamb-utca stb., mind így kereszteltettek el. Persze hogy némelyiket aztán magyarra fordították, mint majdan magyarra fordítják száz esztendő múlva a Wurm-utcát Féreg-utcának, vagy a Semmelweis-utcát Zsemlyefehér-utcának. Így fordítottatott a régi Karpfenstein-utca elnevezése *Pontyková-utcának*, holott Kőponty-utca annak a való neve. Nem lehet, hogy Karpfenstein nevű polgárról neveztek volna el. Három Karpfensteint ismer Pest története. Fertálymester volt az egyik, városbíró a másik, kellemetlen, sőt egyenesen közutálatnak örvendő a harmadik, — szintérnek nevezti egy becsület-sértő kovács — hanem valószínűbb, hogy az utcában egyik ház kapuján levő kőből faragott pontyról neveztek *Steinkarpfengassénak*; két-három éven át ezen a néven ismerik az utcát. Most visszanevetesedett Karpfensteinra. Viselje békével.

Ugyanigy járt a Bálvány-utca. Állítólag Göd felé vezetett és ezért Gödergassé-nak nevezték hajdanán. Ebből Göttergasse lett s magyarra fordítva: Bálvány-utca. Azelőtt Niederlagengassé-nak hívták. Azt is mondják, hogy kőbálványok voltak valamelyik házon, innét a név. Nem hiszem én. Sokkal hihetőbb Schmallnak szellemes és valószínű magyará-

zata. A nagyon régi váci temetőt megszüntették s a temetőárkot körítő ailanthusokat odaültették a vásártér szélére és be, az utcába, végig. Az ailanthusnak németül *Götterbaum* a neve. Ebből csinálták Götterbaum-, később csak Göttergassé-ból a Bálvány-utcát. Viselje egészséggel!

A mai Deák-tér hajdan Türkenplatz nevet viselt, mert a Wodiáner-ház homlokzatán két török volt ábrázolva, s az alatta levő versek megmagyarázzák, hogy második József levertén a törököket, ennek emlékezetére ez az akkor épült ház »A két törökhöz« czímet viseli. Innét a Török-tér elnevezés. Ezernyolczszáztíz körül azonban már Kohlmarkt-nak hívják, azaz szénpiacznak. Pestre jöveitemkor is ez volt a neve. Csak a mikor a háza bölcséről neveztek el az utcát, kapta nevét a tér is. Ismeretes az öreg urnak az a humoros mondása, hogy: »lakom a magam utcájában, de nem a magam házában«.

A Duna-utcát hajdan Felsőbajor-utcának hívták, egy darabig Zöld-tér volt a neve. A Borz-utcát régen Kecskeméti-utcának neveztek, valamint a Hinzó-utcát Kőrösi-utcának, mert amabban Kecskemét városának, ebben Nagykőrösnek volt háza. A Kecskeméti-házban Petőfi is töltött egy nyugtalan éjszakát. A Gránátos-utcának Irgalmasok-utcája volt a régi neve, a mizerikordiánusok hajdani klostromától. A Hajó-utca régi neve: budai kapu-utca, majd a benne épült korcsmától Fehérhajó-utca. Aztán megint csak visszaserénykedett Hajó-utcának. A Korona-utcát Ispotály-utcának hívták. Az Irányi-utcának egy az utcában állott ház czimere után Vaskalap- vagy Fléh-

kalap-utca volt a neve, később csak Kalap-utcának keresztelték. A Kecskeméti-utca rég neve: Czeglédi-utca. A Lövész-utca neve benne volt lövöldöző-háztól ered. A legrégibb lövölde a Havvani-kapu mellett volt, a Bástya árokban. De mikor a város épült-szépült, rengeteg sok pufogtatás terhére vált a környék lakóinak. Eltették hát onnét a lövőházat az isten háta mögé, a város végére. A mai Lövész-utca. Azt hitték, oda már sohasem épül város.

Csalódtak. Mikor innét is kiakolbólitották a szegény lövészeket a város végére, a fasor mentére, még onnét is tovább kellett menniök, olyan rohamléptekkel terjeszkedett a város, hogy Budára szorultak. Még száz esztendő és a Svábhegyre kell huzcolkodniök a derék Schütz-öknek, a kik azóta gyökeresen megmagyarosodtak.

A Gerlóczy-utcát Rostély-utcának, annakelőtte Gáblergassénak hívták. A Szerb-utcának Pálos-utca volt a neve. Még pedig részint alsó, részint felső Pálos-utca. 1790 felé Rácz-utca lett belőle, aztán Szerb-utcává szépült. A Bástya-utca 1695-ben kapta a nevét, bizonynyal akkor épült védőművétől. 1702-től fogva Kecskeméti-utca lett a neve, mert közelben Kecskemét városának a háza volt, ennek a háznak szomszédságában állott a régi városi kórház, tehát a Bástya-utcából Kórház-utca lett. Később — valószínűleg az utcában épült házról vagy fogadóról — Zöldfa-utca nevet kapott.

A Zsibárus-utcának az egyik felét *Kereszt-utczának* — *Zwerchgasse* — hívták, a másik felét Vám-utczának. 1790 körül aztán mind a két részt a Zsibárus-utca nem nagyor

gyönyörűreges nevével ruházták fel. 1903 óta lett Párisi-utca. Ezzel már aztán meg lehet elégedve.

A Népszínház - utcának Disznóhajtsár-utca volt a becsületes neve. Ez nem tetszett a kényes füleknek, s a szebben hangzó Sertvéskereskedő-utczára változtatták. No de meg volt írva, hogy ne vönüljön meg ezen a néven, s mikor felépült a Népszínház, hamar annak a nevét akasztották rá. Viseli is azóta. A Báthory-utca régi neve Ujsörház-utca. Azután Buvárharang-utca lett belőle. Ezt hosszúnak találták, s beérték a Buvár-utca névvel. 1869 óta nevezik Báthory-utczának.

A hármás és kettős nevezetű utczák lassan-lassan levedlették a nagyobb numerusokat. A Három futó-, Két szerecsen-, Három korona-, Három dob-, Három mozsár szép lassacskán csak Mozsár-, Szerecsen-, Korona-, Futó- és Dob-utczák lettek. Régente a korcsmazimerekről vagy egyes házak czégréiről vették ezeket a neveket. Ime, még ma is áll a Lipótvárosban a »Vademberhez« czimzett ház, a két fekete lóhoz czimzett, régente »Zu den drei Rappen« nevezetű, s Budán még mindig ott van az Alkotás-ház, melyről az utca nevét vette. A Tabánban az Arany kacsza, a Kék kakas stb. A Várban a Három baltához czimezett vendéglőről — a Hackl-ról — az utczát is így nevezték. De maradjunk Pesten.

A Széchenyi-utczát Veréb-utczának hitták hajdan. Egy 1820-iki térképen Fenyvesmadár-utczának van írva. A Széchenyi-sétateret Pattantyus-kaszármamellétti térnek nevezték. Mikor az Ujépület lebontatott, Széchenyi-utca lett a Veréb-utczából, a tér pedig ugyan-
csak Széchenyiről neveztetett el. A Széchenyi-

sétater történetét Schmall írta meg alaposan és részletesen »Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez« czimű művében.

A Nádor-utczát a régi Tigris-szállóról, mely benne volt, Tigris-utczának hívták. Később Szől-utca lett a neve. Azt mondja Schmall, hogy ezt a nevet az ott folytonosan tapasztalt léghuzamtól kapta. Ezért nem megyek oda lakni a reumámmal. A Géza-utca Sörház-utca vala, azután Hód-utca, igazabban Bielergasse. A Fürdő-utca nevét a Pfefferék hajdani Diana-fürdőjétől kapta. Széchenyi István is lakott a fürdőház első emeletén, mikor a Lánchidat építették. A ház helyére a Kereskedelmi Bank palotáját építették, de falán márvány-emléktábla hirdeti hajdani lakóját. A Tükör-utca Spiegelgasse volt, a Zrínyi-utczának a régi neve Szarka-utca.

A Dohány-utczának Seiten-Landstrasse a neve. A Király-utca régente Angol-utca nevet viselt. 1830-ban »Három király-utca« lett belőle. A Gyár-utczán tuli részt Pacsirtamező-utczának hívták egész a jelen elnevezéséig. A Petőfi-utca hajdani neve Kék-kakas-utca. Az Orczy-ház előtti teret Zsidó-térnek nevezték. Vajjon miért? A Vörösmarty-utca hajdani neve: Kántorné-utca. A Rottenbiller-utca, melőtt a forradalom hazafias polgármesterének a nevét kapta, Árok-vonal-utca volt.

A Bodzafa-utca — mai Röck Szilárd-utca — eleinte Sár-utca, aztán Bodzafa, meg még Anna-utca, 1889-től fogva aztán mai nevét viseli. A Nagy- és Kistemplom-utczák régente egy utczát alkottak s nevük Verderbergasse. Ebből »Rontó-utca«-ra vadi-tották a nevét, majdan csak Rontó-utca

néven szerepel, 1844 után Egyház-utca a neve s legujabban Kis- és Nagytemplom-utca. A Zerge-utca egy »A zergéhez« czimzett korcsmától kapta a nevét. A »Zur Gemse« czimezésű ház valami Schumayer György nevű kórházi tisztviselő tulajdona volt, de Pest városa lefoglalta a házat, mert a gazda hűlenül kezezte a közvagyont s majort rendezett be rajta. Később a reáiskolát építtette a telek egyik részére. Ma Horánszky-utca.

Még záradékul csak azt jegyzem meg, hogy az a bizonyos Karpfenstein tulajdonképpen nem is Karpfenstein, hanem a *Jeanesics* von Karpfenstein nevet viselte, tehát ez a név csak predikátuma volt a régen kivészett familiának, éppen úgy, mint a közismert Freudenthal-utca ósének nem Freudenthal volt a neve, hanem Herr Freudenthal, Eder von *Jammerthal* und *Eled*... Nehogy azt higgyék, hogy ez anekdota. Így áll megírva Schmall könyvében. Siralmas név, a mely örömvölgyet jelent ugyan, de mit ér, ha sanyaru és nyomora a predikátuma?

Milyen óriási haladás — 1695-től fogva, a meddig név-sejtéseink visszanyulnak!... Akkor még házi czégrék után nevezték el az utczákat, tereket a három szivhez, az öt pacsirtához, az őzhez, a zöld fához, — a szűzhöz, s talán nem szomorítom el az olvasót, ha megjegyzem, hogy az utóbbi üzlet gazdája a feleségét festtette meg bolti czimernek; lévén az ő boltja czimezve »A szűzhöz«. Milyen örömlé lehetett a jó krajzler gyerekeinek, mikor naponta az édesanyjukat láthatták megfestve a szatócsbolt czimtabláján, követendő példának késő utókornak!...